

TÜRKÇENİN SES DİZGESİ

Prof. Dr. İclâl Ergenç

Ankara Üniversitesi, Dilbilim Bölümü

Türkçede Ünsüzler

ÇIKIŞ BIÇIMI

patlamalı

/b/, /d/, /g/, /p/, /t/, /k/

sürtünücü

/c/, /ç/, /f/, /h/, /s/, /ş/, /v/, /y/, /z/

çarpmalı

/r/

yan daralmalı

//

genizsil

/m/, /n/

Türkçede Ünsüzler

ÇIKIŞ YERİ

Çift-dudak

/b/, /p/, /m/

Dudak-diş

/f/, /v/

Dilucu-
dişardı

/d/, /t/

Dilucu-
dişeti

/n/, /r/, /s/, /z/

Dil-
öndamak

/ç/, /ç/, /j/, /ş/, /y/

Dilucu-
öndamak

/l/

Dil-
artdamak

/k/, /g/

gırtlak

/h/

Türkçede Ünsüzler

SES
TELLERİNİN
TİTREŞİMİ

Ötümlü

*/b/,/c/,/d/,/g/,/j/,/l/,
/m/,/n/, /r/,/v/,/y/,/z/*

Ötümsüz

*/ç/,/f/,/h/,/k/,
/p/,/s/,/ş/,/t/*

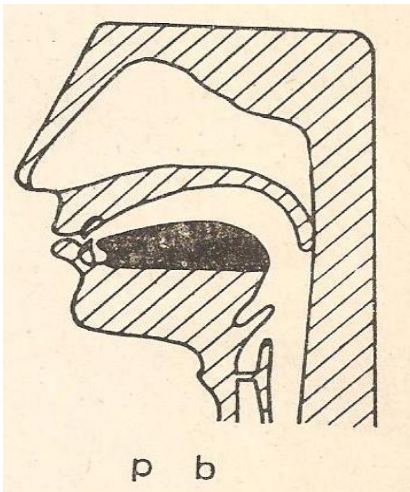
/p/ ve /b/

SESLETİM

* Bu seslerinin çıkarılmasında dudaklar birbirine değerek kapanır. Bu kapanmanın açılmasıyla, arkada toplanan ve sıkışan nefes bir anda dışarıya çıkar. Dilucu, ağız boşluğunda alt sıra dişlerin ardına dayanır, dilin sırtı geriye çekilip simetrik bir kavis oluşturur. Damaklar, bu seslerin oluşturulmasına katılmaz, küçük dil kalkıp yutak ile geniz boşluğu arasındaki geçidi kapatır.

* [b] sesinin değişkesi yoktur, önsesteki [p] ise solukludur.

DAĞILIM

* Ötümlü [b] sesi, ön- ve içseste bulunur, sonseste ise ötümsüz [p] sesine dönüşür. Ancak, sonsesinde [p] bulunan sözcükler ünlüyle başlayan bir ek alınca [p], ötümlü [b] çiftine dönüşür (*kitap + ını > kitabını*).

* Bu kuraldan istisnalar da vardır (*sap + ı > sapı*, *top + unu > topunu*). [p] sesi, sözcüğün bütün durumlarında bulunur.

/t/ ve /d/

SESLETİM

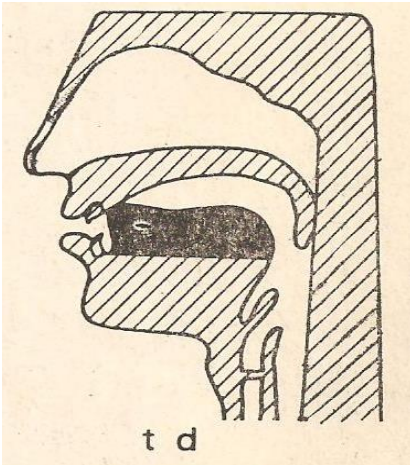
* Bu seslerinin çıkarılmasında dilin önü, üst sıra dişlere ve köklerine dayanarak kapanma oluşturur. Kapanma sırasında nefes, kapanmanın arkasında birikir ve onun açılmasıyla aniden dışarı çıkar.

DAĞILIM

* [d] sesi ön- ve içseste bulunur, sonseste ötümsüz [t]'ye dönüşür. [d] sesi ile biten birkaç sözcük vardır: *ad* ['ad], *yad* ['jad], *öd* ['œd] gibi.

* Sonsesinde ötümsüz [t] bulunan sözcükler, ünlüyle başlayan ek aldığı anda ötümlü [d] sesine dönüşebilir (*tat + ı>tadı*, *dert + ini>derdini*).

* Ancak ötümsüz [t] sesini koruyan çok sayıda sözcük de vardır (*şirket + inden>şirketinden*, *gelgit + i>gelgiti*).

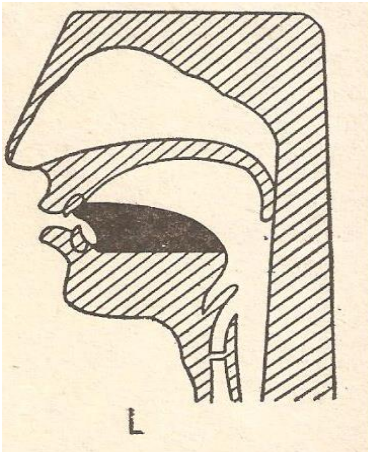

SESLETİM

* [l] sesinin sesletiminde alt çene hafif aşağıya sarkar. Dudaklar yarı açıktır. Dilucu ya da dilin ön kısmı, üst kesici dişlerin ardına ya da üst dişetlerine değer.

* Dişlerin ardına ya da dişetlerine değmesi sonucu, bu ünsüzün iki ayrı değışkesi oluşur. Dişlere değmesiyle oluşan [l] daha ince, dişetlerine değmesiyle oluşan [ɫ] daha kalındır.

DAĞILIM

* Türkçe sözcüklerin önsesinde bulunmaz, iç- ve sonseste bulunur.

* Bu ünsüz, yalnızca yabancı kökenli sözcüklerin önsesinde yer alır. ('lüzum, çalgı, lale, kalem, yerel, dil' gibi).

/k/ ve /g/

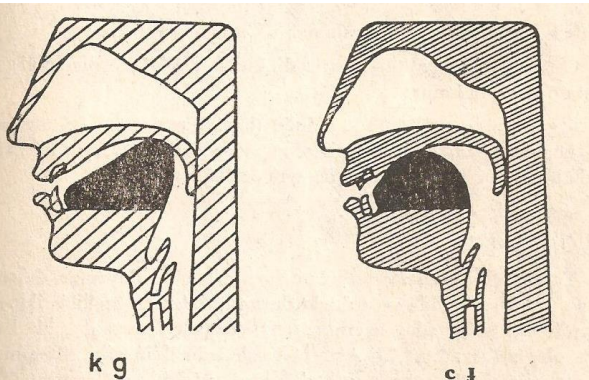
SESLETİM

* [k] ve [g] ünsüzlerinin çıkarılmasında dil, ağız boşluğunda geriye çekilir. Dil sırtı, artdamağa doğru yükselip ağız boşluğunun arkasında kapanmayı oluşturur. Kapanma arkasında biriktirilen nefes, kapanma açıldıktan sonra bütün patlamalı seslerde olduğu gibi birden boşalır.

* Hem [k] sesi hem de [g] sesinin öndamaksıllaşmış değişkeleri vardır. /k/ sesinin öndil ünlüleriyle birlikte bulunan ve [c] imiyle gösterilen değişkesi , arkadil ünlüleriyle birlikte bulunan ve [k] imiyle gösterilen değişkesi vardır. /g/ sesinin ise, öndil ünlüleriyle bulunan ve [g] imiyle gösterilen değişkesi ve arkadil ünlüleriyle birlikte bulunan ve [ɟ] imiyle gösterilen değişkesi vardır.

DAĞILIM

* Bu ünsüzler Türkçede sözcüğün ön-, iç- ve sonesinde bulunur. ('kır, bakan, örnek, kürek' ve 'geyik, gaga' gibi).

Kaynakça

- **Selen, N.** (1979). *Söyleyiş Sesbilimi, Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 454.
- **Ergenç, İ.** (1984). <ğ> Üzerine: Dilbilim Yazıları 91 (Derl.A.Sezer-S.Koç), Usem yay., Ankara 1991, 51-56.
- **Ergenç, İ.** (1995). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul.